

# Wolsza, Tadeusz

---

"Księga sportowców polskich, ofiar II wojny światowej 1939-1945", Bogdan Tuszyński, Warszawa 1999 : [recenzja]

---

Dzieje Najnowsze 32/2, 189-192

---

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

holtz dowodzi szybkiej koncentracji kapitału akcyjnego, kompetentnie omawia politykę okupacyjną, próbuje też określić zasięg ruchu oporu wśród robotników obcokrajowców. W ostatnim tomie jego uwaga skupia się na objawach kryzysu wewnątrz gospodarki niemieckiej, zaostających się pomimo jej najwyższej wydajności, załamaniu się systemu okupacyjnego i problematyce siły roboczej, wreszcie na agonii i katastrofie 1945 r. Wspomniany zaś już współautor Roth ukazuje trzy etapy przygotowania się kół gospodarczych Trzeciej Rzeszy na okres pokoju, a Oertel ciekawie przedstawia finansowanie wojny. Wedle jego ustaleń wydatki na wojsko rosły od 62% w 1939–1940 r. do 77% w 1943–1944. Jako zewnętrzne źródła finansowania traktuje on środki uzyskane z „Endlösung”, czyli mordu Żydów i przez obozy koncentracyjne, z rekwizycji i ściągania tzw. kosztów okupacyjnych. Te ostatnie pomijają ustalenia Łuczaka, który zweryfikował je na wyższym poziomie, a odwołują się do przestarzałej pracy A. M. Aleksiejewa *Die Kriegsfinaenzen der kapitalistischen Staaten*, wydanej w Moskwie w 1952 r.

Eichholtz próbuje określić pojęcie kolaboracji gospodarczej, występującej w krajach zachodnich, kontrowersyjne w literaturze. Punkt wyjścia w tych rozważaniach stanowi mój schemat systemu okupacyjnego zamieszczony w pracy *Faszyzm i okupacje* (2 t., Poznań 1982). Jego kwalifikacja tej postawy jest bliska mojej, wszak próbuje dokonać dalszego określenia jej głównie na przykładzie okupowanej Holandii, choć o wiele ważniejszą rolę odgrywała ona we Francji, jak — moim zdaniem — wynikałoby ze źródeł zachowanych w archiwach moskiewskich, których nie znajduję w wykazie wykorzystanych archiwów zagranicznych. Niemniej po raz pierwszy tak szeroko ukazano kolaborację z firmami francuskimi, holenderskimi, belgijskimi, duńskimi w eksploatacji okupowanych terytoriów Europy Wschodniej. Archiwa i literatura zajmują prawie 34 s., indeksy niespełna 50 s.

Także w 1999 r. ukazał się w Berlinie w serii *Nationalsozialistische Besatzungspolitik in Europa 1939–1945* (Bd. 9), wydawanej pod red. Wolfganga Benza, zbiór studiów do historii niemieckiej gospodarki czasu II wojny światowej *Krieg und Wirtschaft* pod red. Eichholtza, który poza tym jest autorem trzech tekstów. Oprócz tego autorami są głównie dawni historycy NRD—dowscy, którzy wcześniej przedstawili swe tezy jako wykłady na berlińskim Technische Universität, wśród nich dwóch współautorów (Roth, Puchert) zrecenzowanej pracy. Na ogół studia te są powtórzeniem tez zawartych w pracy Eichholtza. Inny tekst Werbnera Röhra na temat polityki okupacyjnej niemieckiego okupanta w Polsce 1939–1945 nie wnosi nic nowego, nazbyt opiera się na tomie dokumentów wydanym pod jego redakcją, nie ma ambicji analityczno—krytycznych. Wspominam o tej publikacji, by stwierdzić, że dorobek NRD—owskiej szkoły historii gospodarczej nie został odrzucony, do pewnego stopnia zachowuje ona swe pozycje w zjednoczonych Niemczech.

Czesław Madajczyk  
Warszawa

Bogdan Tuszyński, *Księga sportowców polskich, ofiar II wojny światowej 1939–1945*, Warszawa 1999, ARS Print Production s. c., ss. 360

Z okazji 80—lecia powstania Polskiego Komitetu Olimpijskiego, 70—lecia założenia Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego — Akademii Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie oraz 60. rocznicy wybuchu II wojny światowej Bogdan Tuszyński wydał drukiem pracę warsztatową — swoistego rodzaju słownik biograficzny działaczy kultury

fizycznej, dziennikarzy i sportowców, którzy zginęli, zostali zamordowani lub zmarli w latach 1939–1945.

Autor pracy jest doskonale znany historykom kultury fizycznej i sportu oraz miłośnikom i kibicom sportowym. Doktorat uzyskał z zakresu prasy sportowej w 1974 r. Przez wiele lat był sprawozdawcą Polskiego Radia. Jego zainteresowania tematyką sportową odnoszą się w zasadzie do trzech zagadnień. Autor badał problem relacji media i sport (prasa, radio, telewizja), historię polskiego kolarstwa (np. Warszawskie Towarzystwo Cyklistów, dzieje Wyścigu Pokoju i Tour de Pologne) oraz zajmował się biografistyką sportową. Najbardziej znana jego praca z tego zakresu to nader cenna biografia Janusza Kusocińskiego (*Ostatnie okrążenie Kusego*, Warszawa 1990). Rozprawa z pogranicza historii sportu oraz dziejów politycznych Polski lat wojny i okupacji.

Bogdan Tuszyński w recenzowanej pracy pomieścił 1 421 sylwetek. Sportowców bynajmniej nie tylko z pierwszego planu, mistrzów świata, Europy i Polski, którzy sukcesy odnosili na krajowej i międzynarodowej arenie w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W *Księdze* znalazły miejsce sportowe postaci z drugiego planu oraz pokaźna grupa działaczy kultury fizycznej, wykładowców wyższych uczelni i dziennikarzy ofiar II wojny światowej. Oczywiście, co jest zresztą zrozumiałe, najciekawsze fragmenty pracy odnoszą się do sylwetek wybitnych mistrzów biegni, plansz, skoczn, tras zjazdowych, pływalni, kortów, torów kolarskich i hipodromów oraz wybijających się działaczy. Pod względem szczegółowości nagromadzonych danych i faktów oraz sposobu prezentacji wyróżniają się przede wszystkim następujące sylwetki: narciarza Bronisława Czecha; jeźdźca mjr. Henryka Dobrzańskiego „Hubala”; pływaka i agenta wywiadu alianckiego Jerzego Iwanowa Szajnowicza, piłkarza Józefa Kałuży; strzelca, brązowego medalisty olimpijskiego, mjr. Stanisława Karasia; jeźdźca, medalisty WKKW z Berlina w 1936 r., rtm. Zdzisława Kawęckiego–Gozdawy; lekkoatlety, złotego medalisty olimpijskiego z Los Angeles (1932 r.), Janusza Kusocińskiego; lekkoatlety, olimpijczyka z Berlina w 1936 r., fotografa Powstania Warszawskiego, Eugeniusza Lokajskiego; szermierza, medalisty olimpijskiego z 1932 r., ppłk. Leszka Lubicz–Nycza; narciarki Heleny Marusarzówny, wspaniałego długodystansowca, następcy Kusego, Józefa Nojia, dyrektora Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przynsposobienia Wojskowego, gen. Józefa Olszyny–Wilczyńskiego; arcymistrza szachowego, dwukrotnego medalisty olimpiad szachowych (1930 r., 1931 r.), Dawida Przepiórki; członka Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego, gen. Stanisława Roupperta; działacza, piłkarza i szachisty płk. Mariana Steifera oraz pioniera żeglarstwa i ratownictwa górskiego gen. Mariana Zaruskiego.

Autor przykłada dużą wagę do odtworzenia szczegółowej biografii swoich bohaterów. Koleje życia sportowców, działaczy i dziennikarzy śledzi od dzieciństwa, poprzez okres nauki i rozwój kariery sportowej, po ich ostatnie dni. Mamy więc informacje dotyczące nie tylko wyników sportowych i rekordów, ale i odnoszące się do nauki, studiów, pracy zawodowej oraz życia rodzinnego. Gros z tych danych Bogdan Tuszyński wyłowił m.in. z dokumentacji personalnej zdeponowanej w Centralnym Archiwum Wojskowym, Instytucie Polskim i Muzeum Sikorskiego w Londynie, Archiwum Politechniki Warszawskiej, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego. Nie sposób też w tym miejscu pominąć licznych kolekcji prywatnych, do których dotarł Autor (przykładowo Juliana Grunera). Być może, z uwagi na brak dostępu — z różnych względów — do kilku dokumentacji uczelnianych, dodatkowo należało odwołać się do ksiąg pamiątkowych i jubileuszowych gimnazjów i wyższych uczelni z całego kraju (mam tu na myśli m.in. prace poświęcone Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w Krakowie, Politechnice Lwowskiej, Uniwersytetowi Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytetowi Stefana Batorego w Wil-

nie, Uniwersytetowi w Dorpacie itd.), dostępnych np. w Bibliotece Narodowej. Lektura powyższych opracowań wzbogaciłaby niewątpliwie, w kilkunastu wypadkach, okres młodości, lata studiów bohaterów *Księgi*. W literaturze przedmiotu zabrakło mi również opracowanych przez Wiktora K. Cygana dwóch tomów *Słownika biograficznego oficerów Legionów Polskich* (Warszawa 1992, 1998).

Jest zrozumiałe, iż Autor nie zawsze mógł przybliżyć czytelnikom szczegółowe biografie swoich bohaterów. Jak sądzę, bariery źródłowe spowodowały enigmatyczne zapisy typu: Wiśniewski Antoni, zawodnik Noteci Inowrocław. Zginął w nieznanach okolicznościach (s. 310), czy Wódka Marian (?–1939), członek warszawskiej Skry. Zginął w nieznanach okolicznościach w 1939 r.” (s. 318). Powyższe notki wzmacniają zaufanie do Autora, traktuje on bowiem czytelnika poważnie — informując o lukach w przeprowadzonych badaniach. Z drugiej strony, jak wskazują moje doświadczenia (autora m.in. kilku tomów *Słownika biograficznego szachistów polskich*), tego rodzaju zapisy najczęściej wywołują reakcję rodziny i po jakimś czasie zapełnia się biografia dotychczas nieznannej postaci.

W omawianej pracy duże wrażenie wywołuje statystyka pomieszczona w aneksach. Autor za pomocą liczb nader wymownie przemówił do wyobraźni czytelników. W sumie z 1 421 postaci 881 było ofiarami Niemców, 288 zaś — Sowietów (w tym 239 to ofiary zbrodni katyńskiej). W Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie życie straciło 77 sportowców—żołnierzy. W wojnie obronnej 1939 r. poległo natomiast 157 (Autor nie dokonał tu szczegółowego podziału na wojnę z Niemcami i ze Związkiem Sowieckim). Jeśli chodzi o straty osobowe w przekroju zawodowym, to dominują wojskowi służby stałej — 203 osoby (w tym 6 generałów, 27 pułkowników i podpułkowników itd.), urzędnicy — 109, nauczyciele — 78, studenci — 75, inżynierowie — 71, dalej m.in. prawnicy, technicy, kupcy, artyści, aktorzy, dziennikarze. Dla 530 osób nie udało się ustalić zawodu. Bogdan Tuszyński zestawiał również dane dotyczące poszczególnych dyscyplin: 329 było działaczami, 216 osób uprawiało piłkę nożną, 185 — lekkoatletykę, 143 — żeglarstwo, 75 — narciarstwo, taternictwo, alpinizm itd. Autor nie wyjaśnił wszakże sprawy, jak rozwiązał problem, gdy sportowcy uprawiali po kilka dyscyplin jednocześnie, co w dwudziestolecie międzywojennym było zjawiskiem dość częstym. Można jedynie domyślić się, iż wyselekcjonował dyscyplinę wiodącą. W ujęciu terytorialnym największe straty poniósł sport stołeczny — 511 osób, dalej zaś znalazły się Kraków — 200, Poznań — 80, Lwów — 64, Wilno — 54, Zakopane — 40 itd.

W omawianym tomie zauważyłem kilka drobnych pomyłek. W biografii gen. Stanisława Roupperta (s. 242) Autor błędnie podał nazwę słynnej wyspy „węzów” w Szkocji, gdzie mieścił się obóz politycznych przeciwników gen. Sikorskiego. Winno być: wyspa Bute. Leon Sperling, piłkarz przedwojennej „Cracovii” i olimpijczyk z 1924 r. (s. 267–268) z powodzeniem, na co nie wskazał Bogdan Tuszyński, uprawiał również grę szachową, reprezentując w latach dwudziestych barwy Krakowskiego Klubu Szachistów. Jeśli chodzi o ostatnie dni życia Sperlinga, to można było odwołać się do wspomnień Kazimierza Górskiego (*Pół wieku z piłką*, Warszawa 1985; *Moje 70 lat*, Warszawa 1992). Zastanawiam się, czy Autor nie powinien umieścić w tomie sylwetki gen. Bolesława Wieniawy–Długoszowskiego, który zmarł tragicznie w Nowym Jorku 1942 r., będąc niewątpliwie ofiarą toczących się wydarzeń politycznych wynikających z wojny. Wszak Wieniawa był przez jakiś czas przedwojennym prezesem Polskiego Związku Szermierczego, działaczem Warszawskiego Towarzystwa Międzynarodowych Zawodów Hipiczych oraz uczestnikiem długodystansowych rajdów konnych. W bibliografii odnoszącej się do gen. Józefa Olszyny–Wilczyńskiego (s. 215) warto było również przywołać publikację Mieczysława Bielskiego: *Relacja generałowej Alfredy Olszyny–Wilczyńskiej z wydarzeń wojennych z września*

1939 r. na terenie dowództwa Okręgu Korpusu nr III Grodno, pomieszczonej ongiś w „Dziejach Najnowszych” (1991, nr 1). Tam także interesujący szkic biograficzny generała.

Otrzymaliśmy ze wszech miar cenną i rzetelną pracę warsztatową, stanowiącą niepowtarzalne uzupełnienie do znajdujących się już w obiegu naukowym licznych encyklopedii, leksykonów i słowników. Jej wartość podnoszą ponadto ikonografia oraz reprodukcje dokumentów. Odnosi się wrażenie, iż Księga strat sportu polskiego lat wojny jest czymś więcej niż typowym słownikiem biograficznym. Warto wskazać na jeszcze jeden istotny aspekt sprawy. Otóż edycja omawianego tu wydawnictwa zbiegła się w czasie z innymi cennymi publikacjami biografistyki sportowej. Mam tu na myśli najnowsze wydanie uzupełnionej pracy (z biogramem olimpijczyka gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego) Z. Głuszka<sup>1</sup> oraz słownik pracowników Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego i Akademii Wychowania Fizycznego<sup>2</sup>.

Tadeusz Wolsza  
Warszawa

Kilka uwag na marginesie książki Marii Królikowskiej, VI Zgrupowanie Armii Krajowej „Golski”<sup>1</sup>

Dorobek piśmienniczy poświęcony dziejom lat wojny i okupacji w Polsce w ostatnich latach przynosi kolejne prace o bardzo różnorodnym charakterze. W ich obrębie znajdują się zarówno dzieła wynikłe z głębokich studiów źródłowych, oparte na znawstwie przeszłości i metod jej badania, jak też różne kompilacje o charakterze syntetyzującym. Wiele wreszcie prac rodzi się z umiłowania swego kraju, regionu czy miasta, z entuzjazmu dla ich przeszłości, w którym metoda i krytycyzm nierzadko zostały zastąpione sentymentem dla tej przeszłości. Do tego to właśnie rodzaju prac należy omawiana w tym miejscu książka autorstwa Marii Królikowskiej. Autorka była w komfortowej sytuacji, ponieważ 3 Batalion Pancerny i wywodząca z niego swe korzenie organizacja konspiracyjna „Pobudka” zostały już do tej pory opisane w kilku opracowaniach, opublikowanych zarówno w kraju, jak i na emigracji. Są Jej one po części znane, jakkolwiek jednego z nich, wydanego wcześniej poza granicami kraju, zdaje się nie dostrzegać. Na nich to opiera swą wiedzę, niestety, powielając błędy ich autorów, nawet gdy zdaje sobie z tych błędów sprawę, a i nie kwestionuje ewidentnych, charakteryzujących te prace niecisłości. Stąd takie np. lapsusy jak ów dotyczący oficera taktycznego Batalionu, zastępcy jego dowódcy, podówczas kapitana Kazimierza Rozen-Zawadzkiego (s. 13–14), stawiający jego osobę w świetle co najmniej dwuznacznym. Należało wyjaśnić mianowicie, co to znaczy, że — jak pisze Autorka — w trakcie walki we wrześniu 1939 r. K. Rozen-Zawadzki „zagubił się”? zdezerterował? skrył się? zginął? i co? — a potem nagle — jak czytamy na s. 14 — odnalazł się, „dołączył” i „przekazał dowództwo nad całością kpt. Kossobudzkiemu”. Co więc działo się z kpt. Rozen-Zawadzkiem w tzw. międzyczasie? Autorka nie stawia sobie tego pytania, nie próbuje kwestii tej sprawdzić. Tymczasem płk Rozen-Zawadzki, przez wiele lat pracownik naukowy Instytutu Historii PAN, pozostawał „w zasięgu

<sup>1</sup> Z. Głuszek, *Polscy olimpijczycy. Leksykon 1924–1986*, Warszawa 1999.

<sup>2</sup> *Słownik biograficzny pracowników CIWF i AWF*, pod red. K. Hądzelka i A. Mazura, t. 1, Warszawa 2000.

<sup>1</sup> M. Królikowska, *VI Zgrupowanie Armii Krajowej „Golski”. 3 Batalion Pancerny*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1999, ss. 220 + zał.